

INDTÆGTSKONTROL ELLER PRIS- KONTROL¹⁾

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 21. Januar 1920

Af

Jens Warming.

Under Krigen har der jo været megen Priskontrol, og da der sikkert ogsaa ellers er mange Priser, der er højere, end de behøvede at være, er det naturligt, at Spørgsmaalet om en fortsat Priskontrol er kommet paa Dagsordenen. Og det er ligeledes naturligt, at der træffes Folk, som mener, at man bør gaa den samme Vej som under Krigen, nemlig at granske den enkelte Vares Pris i Forhold til samtlige Produktions- og Handelsomkostninger. Dette maa imidlertid betragtes som ganske uoverkommeligt; det vilde være noget i Retning af at sætte den ene Halvdel af de gode Hoveder til at passe paa den anden Halvdel, og dette vilde ikke blot berøve Samfundet den første Halvdels positive produktive Kraft, men ogsaa en Del af den anden Halvdels, da den maatte anvende en

---

¹⁾ Gengives her noget fyldigere end ved det mundtlige Foredrag.
Nationaløkonomisk Tidsskrift. LVIII.

INDTÆGTSKONTROL ELLER PRIS- KONTROL¹⁾

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 21. Januar 1920

Af

Jens Warming.

Under Krigen har der jo været megen Priskontrol, og da der sikkert ogsaa ellers er mange Priser, der er højere, end de behøvede at være, er det naturligt, at Spørgsmaalet om en fortsat Priskontrol er kommet paa Dagsordenen. Og det er ligeledes naturligt, at der træffes Folk, som mener, at man bør gaa den samme Vej som under Krigen, nemlig at granske den enkelte Vares Pris i Forhold til samtlige Produktions- og Handelsomkostninger. Dette maa imidlertid betragtes som ganske uoverkommeligt; det vilde være noget i Retning af at sætte den ene Halvdel af de gode Hoveder til at passe paa den anden Halvdel, og dette vilde ikke blot berøve Samfundet den første Halvdels positive produktive Kraft, men ogsaa en Del af den anden Halvdels, da den maatte anvende en

---

¹⁾ Gengives her noget fyldigere end ved det mundtlige Foredrag.
Nationaløkonomisk Tidsskrift. LVIII.

betydelig Tid til at forhandle med Kontrollen og sikkert derved vilde miste en Del af sin Arbejdsglæde.

I det hele maa det være et Hovedsynspunkt, at Produktionen ikke hæmmes. Thi den store Produktion og det produktive Fremskridt er Arbejdernes bedste Ven. Det, Fagforeningerne i Aarenes Løb har kunnet tilkæmpe sig paa Bekostning af Arbejdsgiverne eller Kapitalen, er — trods alle Jubilæumsskrifter — ret ubetydeligt, thi ingen vil paastaa, at disses Kaar som Helhed er forringede, tværtimod. Nej, Arbejdslønnen er steget, fordi der var mere at dele, og Fagforeningernes Betydning har kun været at sikre Arbejderne, at de nogenlunde hurtigt fik deres retmæssige Part af Merudbyttet.

Den Tanke rejser sig da, om man ikke kunde anvende den allerede eksisterende Kontrol med os alle, Skattevæsenets, og derved ad en Omvej ramme Priserne; thi man skulde jo tro, at Slut-Resultatet af den økonomiske Virksomhed, Indtægten, allerbedst kunde vise, om der havde været en urimelig Avance. Og Danmark hører jo til de Lande, hvor man har en Indkomstskat med en ret god Ligning; trods alle de Genvordigheder, der møder Landsoverskatteraadet og de andre Ligningsmyndigheder, maa man dog sige, at den gamle Opfattelse, at Staten maa man nok snyde, er trængt stærkt tilbage, og at Ligningsmyndighedernes Evne til at skære igennem, hvor det endnu kniber, er stærkt stigende. Danmark har derfor en Mulighed for at anvende en Form for Priskontrol, som Lande uden Indkomstskat eller med en svagere offentlig Moral er afskaaret fra.

Man vil indvende, at ved en Indtægtskontrol kan

man ikke konstatere, hvilken af de forskellige Varer, der udgaar fra samme Producent, der tjenes for meget paa. Men dette er mindre væsentligt. Konkurrence-Forhold, Hensynet til Kundernes Betalings- evne og Forholdet mellem General- og Specialomkost- ninger vil ofte føre til, at der tjenes forskelligt paa de forskellige Varer; og om end dette kan betyde et nationaløkonomisk Tab, fordi Forbruget og dermed Produktionen ledes til at fordele sig forkert over Va- rerne, er det dog for Forbrugerne Hovedsagen, at Producenten tvinges til at holde sin samlede Fortje- neste indenfor rimelige Grænser. Desuden gaar Ten- densen i Retning af at tjene mere paa Luksusartikler end paa mere nødvendige Forbrugsartikler, og Produ- centerne kan vistnok overhovedet ikke have nogen varig og væsentlig Interesse i at fordele Omkostnin- gerne paa en Maade, der strider mod Forbrugernes Interesser. Hertil kommer, at der skal langt større Skarpsindighed og Sagkundskab til at trænge til Bunds i den enkelte Vares Produktionsforhold end til at kon- statere den samlede Fortjeneste. Det sidste kan være svært nok; men at fordele Generalomkostningerne rig- tigt over forskellige Varer fra samme Bedrift, er endnu langt sværere, for ikke at tale om Biprodukter eller andre samtidig fremkommende og indbyrdes afhængige Produkter. Hvorledes skal Gasværker fordele Omkost- ningerne mellem Gas og Koks, Elektricitetsværkerne mellem Lys og Kraft, Spritfabrikerne mellem Sprit og Gær, Bagerne mellem Brød og Kager, Bogtrykkerne mellem Bøger og Accidenser, Maskinfabrikerne mellem nye Ting og Reparationer, Husejerne mellem Butiker

og Boliger osv. osv.¹⁾. For den enkelte Bedrifts indre Dispositioner er dette af den allerstørste Betydning, og den, der her er klogere end sine Konkurrenter, har et stort Forspring (ligesom han i Reglen ogsaa national-økonomisk set præsterer mest). Forbrugerne kan altsaa overlade denne Side af Sagen til Producenten og glæde sig over, at der her er ved at fremvokse en stor Grænsevidenskab mellem Værdilæren, Tekniken og Bogholderiet — en Videnskab, hvis Betydning bliver saa meget des større, som Priser og Takster sjældnere og sjældnere fastsættes ved Konkurrence paa bedste Beskub, oftere og oftere ved systematiske Overvejelser og Kalkulationer, navnlig naar der er Monop i eller Prisaftaler.

En Indtægtskontrol retter sig naturligt dels mod Personerne, dels mod Aktieselskaber o. lign., og det vil være naturligt at begynde med de sidste, hvor der er mest at udrette, og som behersker Produktionen af en Række vigtige Forbrugsartikler. Det, det gælder om, er at faa nøjagtigt konstateret og derefter publiceret, hvad Selskabernes virkelige Fortjeneste og

¹⁾ Allervanskeligst er Problemerne her sikkert i Landbruget, hvor Marken leverer Foder til Kreaturerne, Køerne Skummetmælk til Svinene og Kreaturerne Gødning til Marken o. s. v., og hvor den rette Fastsættelse af disse indre Værdier er af den største Betydning for Dispositionerne, men ikke for Skatteindtægten. Det vil erindres, at Grosserer Dethleff Jürgensen i 1910 vakte stort Røre ved at hævde, at Koholdet gav Tab, men at Diskussionen kørte fast, fordi man ikke kunde beregne Røernes Værdi: sattes denne højt, var Markerne rentable, Køerne urentable, sattes den lavt, var det omvendt. Det meget vigtige Spørgsmaal, om Køernes Antal burde indskrænkes, kunde altsaa ikke besvares. Formodentlig vil Grænse-nyttelæren kunne naa til at besvare det, om end delvis i Forbindelse med Skøn.

virkelige Kapital udgør, saaledes at man gennem Forholdet mellem disse kan faa oplyst, om der tjenes for meget. Jeg antager, at dette i det væsentlige kan naas gennem allerede gældende Lovgivning, nemlig Skatteloven og Aktieloven. Indtægten skal man jo have fat paa, og der er her Selvangivelses-Pligt. Selskabets indbetalte Kapital havde Interesse allerede ved den ældste Skattelov af 1903, idet 4 % af denne var skattefri til Staten; Interessen øgedes ved Skatteloven af 1915, der fastsatte forskellig Skatteprocent, eftersom Fortjenesten var over eller under 6 %, og dette udvikledes yderligere i den midlertidige Skattelov af 1/10 1919 til en hel Skala, idet Skatteprocenten stiger fra 5 til 35 %, naar Indtægten stiger fra 4 à 6 til over 100 %. En korrekt Opgørelse af den virkelige Kapital har altsaa stor Interesse, og selv om sidstnævnte Lov — hvis store Spændvidde mellem Skatteprocenterne har øget Interessen for at regne med den størst mulige Kapital, og som derfor giver visse Regler for Kapitalens Opgørelse — ikke skulde blive fornyet, er det en Selvfølge, at Ligningsmyndighederne kan nægte at godkende visse Friaktier o. lign. som givende forøget Ret til Skattefrihed eller lav Procent.

Dernæst bestemmer Aktieloven § 26—27, at der under Straf af Bøder eller Fængsel til Aktieregistret skal indsendes et Driftsregnskab og en Statusopgørelse, udvisende Selskabets sande Stilling¹⁾; kun de Selskaber er fri, hvis Aktier alle lyder paa Navn, og som

¹⁾ En i denne Henseende særlig interessant Sætning i § 26 foreskriver, at Stiftelsesomkostninger og Vederlag for en Forretnings Afstaaelse skal afskrives inden 10 Aar. Dette forudsætter en effektiv Kontrol fra Registrators Side.

tillige har højst 10 Aktionærer. Gennem Registret bliver disse Regnskaber offentlig tilgængelige, og da et Regnskab ikke kan siges at udvise den „sande Stilling“, hvis det som mange trykte Selskabsregnskaber angiver andre Tal end de af Skattevæsenet godkendte, staar det i Registrators Magt at forlange disse frem i Dagens Lys (medmindre det dokumenteres, at Skattevæsenets Opgørelse — f. Eks. dets Afskrivningsprocenter — ikke er rigtig; Selskabet maa have Bevisbyrden). Dog vil en udtrykkelig Lovhjemmel selvfølgelig være ønskelig, ogsaa fordi forskellige Enkeltheder derved kan ordnes bedre.

De saaledes fremskaffede Tal skal derefter fortolkes af den offentlige Mening, og medens man bør være meget streng med at faa Kendsgemningerne fuldt ud frem, kan man sikkert være ret mild i Fortolkningen. Inden jeg udvikler dette, ønsker jeg dog at give nogle statistiske Oplysninger om de danske Aktieselskaber og at søge at fortolke disse.

Paa Grundlag af det nye Aktieselskabs-Registers Oplysninger vil der blive udarbejdet en detailleret Statistik, men der foreligger dog allerede en Del, saaledes den nye „2. Afdeling“ af Statistisk Departements aarlige Skattekæfte, der dog hidtil kun belyser Krigsforhold. Mest oplysende om normale Forhold er det af Københavns Statistiske Kontor udgivne Hæfte om Aktieselskabernes Indtægtsforhold i Skatteaarene 19^{10/11}—19^{11/12}, d. e. Indtægten i 1909—13, altsaa de sidste 5 Aar før Krigen; Selskaber med Driftstab er medregnet. Efter Skatteligningen tjentes der gennemsnitlig 9.71 %/o, altsaa det dobbelte af Obligationsrenten (specielt for Industrien 11.56 %/o). For de fleste større Selskaber kendtes ogsaa

det udbetalte Udbytte; disse Selskaber havde som Helhed tjent lidt mere, nemlig 10.60 ‰, hvoraf 7.65 udbetaltes, medens 2.95 henlagdes (Industrien 9.52 + 3.39 = 12.91); disse Henlæggelser er sikkert ofte betydelig større, end Aktionærene ved af, idet den i det trykte Regnskab opgjorte Indtægt forhøjes ved Selvangivelsen eller af Skattevæsenet. De meddelte Tal er snarest over Middel, idet de 5 Aar 1909—13 enkeltvis har 7.50, 7.51, 9.31, 11.96 og 11.93 (svarende til gennemsnitlig 9.71), deraf for Skibsfarten 2.00 (mange Selskaber med Driftstab), 4.35, 8.98, 22.08 og 19.65, altsaa ganske abnorme Aar til sidst. — Et andet statistisk Materiale gaar længere tilbage, nemlig Statistisk Departements Sammentællinger efter Greens Haandbog, offentliggjorte i Statistisk Aarbog. Det omfatter hele Danmark (de fleste store Selskaber er dog københavnske), men er ret ukomplet; Henlæggelserne kendes overhovedet ikke, og Udbyttet kun for en Del af Selskaberne; Driftstab er kun indirekte medregnet, derved at det har formindsket Udbyttet i senere Aar. Paa enkelte Punkter gives der dog mere end i den københavnske Statistik, saaledes en Fordeling efter Udbyttets Størrelse. Det udbetalte Udbytte ses af følgende Tabel; Aarstallet angiver det Aar, for hvilket det udbetaltes. (Se næste Side).

Det vil ses, at Procenterne allerede før Krigen var stigende, paa Grund af Konsolidering og Prisniveauet, jfr. nedenfor. Gennemsnittet for Aarene før Krigen (6 Aar i Perioden 1901—13) var 6.75 for alle Grupper (7.14 for Industrien), altsaa ca. 1 ‰ lavere end de københavnske Tal for 1909—13, der var 7.65 (9.52).

Alt i alt kan man maaske sige, at de danske

	Alle Grupper	Deraf Industrien
	%	%
1901.....	6.55	4.86
1904.....	6.52	6.60
1907.....	6.51	6.67
1909.....	6.46	7.21
1911.....	6.84	8.48
1913.....	8.19	8.99
1915.....	12.80	11.54
1916.....	16.25	14.04
1918.....	15.55	12.82

Aktieselskaber før Krigen tjente 9 ^o/_o, nemlig 7 ^o/_o udbetalt Udbytte og 2 ^o/_o henlagt. Spørgsmaalet bliver saa, om dette er typisk for, hvad en dansk Aktionær kan vente at tjene. De fleste vil mene, at der paa Grund af Friaktier og Overkapitalisering tjenes mere, end Tallene viser, men naar man som her medregner den henlagte Fortjeneste, er jeg snarere tilbøjelig til at mene det modsatte, f. Eks. at den virkelige Fortjeneste ligger midt mellem den udbetalte og den af Skattevæsenet ansatte, altsaa paa ca. 8 ^o/_o.

Først maa her erindres om mulige Kapitaltab. Ved rigtig Bogføring vil disse ganske vist fremkomme som den opsummerede Virkning af en Række Driftstab, og disse er jo medregnet; men den menneskelige Optimisme vil saa længe som muligt vægre sig ved at erkende disse, og ved Bedragerier vil de som Regel kun kunne konstateres pludseligt. Af Kapitaltab foreligger der som bekendt i dansk Historie ikke faa: Bankerne i 1908, flere Provinsbanker paa forskellige

Tidspunkter, flere Dampskibsselskaber, Sporvejsselskaber, Udtørringsforetagender m. m., Kasino, Ravnholm osv. Set i Forhold til Aktieselskabernes store Antal bliver det ikke mange, men paa Grund af de store Beløb ved flere af disse Katastrofer, faar det alligevel Betydning for Gennemsnittet.

Der næst betyder den foran omtalte Stigning i Udbyttet fra 1901 til 1913 ikke, at nye Selskaber i 1913 kunde paaregne at tjene saa meget. Det var de gamle Selskaber, som tjente saa godt. Dels havde de konsolideret sig ved at tilbageholde en Del af Aktionærernes retmæssige Fortjeneste, og naar Renten af denne Tillægskapital udbetaltes, burde Tillægskapitalen (Reservefonden) egentlig tillægges Aktiekapitalen, inden den rette Udbytte-Procent kunde beregnes; ja der eksisterer jo endog megen Tillægskapital, som er kontant indbetalt, nemlig naar man foretager Udvidelser til Overkurs for ikke at give de nye Aktionærer Del i den af de gamle opsparede Reservefond; har man indbetalt 120 0/0, er 6 0/0 jo i Virkeligheden kun 5 0/0. Og dels har de ældre Selskaber anskaffet en væsentlig Del af deres Bygninger m. m. under et lavere Prisniveau; 1913's Priser var saaledes 29 0/0 højere end 1890'ernes, og ca. $\frac{1}{3}$ af Aktiekapitalen i 1913 er ældre end Midten af 1890'erne¹⁾. Disse Selskabers yngre

¹⁾ Derved reduceres de før nævnte 9 0/0 til 8 0/0; 300 Kr. giver jo 27, men naar de 100 af de 300 nu er 129 værd, skal 27 maales med 329. Ogsaa en Del senere Aktiekapital samt laant Kapital giver billigt købte Aktiver, men paa den anden Side er en Del af Bankernes Aktiver i Guldverdi, der ikke følger Prisniveauet, og en Del af den allerældste Aktiekapital stammer fra en dyrere Tid end 90'erne.

Konkurrenter maa altsaa have Priser paa deres Produkter, der svarer til de nyere Bygge- og Anlægsomkostninger (Reproduktionsomkostningerne), og de gamle faar derved den tilfældige Fordel at have Indtægter i et højere Prisniveau end deres bogførte Kapital. Selskaberne har da Valget mellem at beregne en højere Udbytteprocent end den typiske, eller at bogføre en Kapitalgevinst; det sidste kan ogsaa gøres ved at undlade Afskrivninger, og desuden kan man søge at skjule sin gode Stilling, jfr. nedenfor.

Overfor al denne Konsolidering ved Henlæggelser og Prisniveau-Stigninger maa det sikkert erkendes, at der gives legitime Friaktier, der netop betegner den af Aktieloven krævede „sande Stilling“, der hverken bør være for lys eller for mørk. Ikke just, at det haster med at faa denne frem under de nuværende forvirrede og usikre Prisforhold. Men jo mere villig man er til at erkende, at der gives legitime Friaktier, des kraftigere Kamp kan man føre mod de illegitime, dem, der fremkommer ved at opføre Aktiverne over deres virkelige Værdi. Saadanne var ret almindelige efter Prisfaldet fra 70'erne til 90'erne, idet man trykkede sig ved Nedskrivning, og ved Sammenslutninger af svage Selskaber akcepterede deres gamle Værdier, maaske endog inkl. Driftstab. Men ogsaa under bedre Konjunkturer kender man jo illegitime Friaktier, baade naar man uden nogensomhelst Motivering oplører Aktiverne for højt (herunder at man afskriver for lidt), og naar man dog kan henvise til et Renommé, en Kundekreds, et Varemærke o. lign., Værdier, som den citerede § 26 i Aktieloven altsaa dog tillader i 10 Aar.

Den her opstillede Sondring mellem legitime og

illegitime Friaktier har stor skattemæssig Interesse, idet den bør være afgørende for, om Selskabet ved Ansøgning til Ligningsmyndighederne kan faa Lov til at medregne Friaktierne i den Kapital, der giver Skattefrihed eller lav Skat; Selskabets sande Formue, d. e. sand Aktivværdi ÷ virkelig Gæld, bør være bestemmende¹⁾. Men Sondringen kan selvfølgelig ikke være afgørende for, om Aktionærene bør betale Skat eller ikke. Den midlertidige Skattelov gør Ret i at beskatte Aktionærene for Friaktiens Værdi, naar det er tilbageholdt Udbytte, som han ikke har betalt Skat af, da det indtjentes²⁾; heller ikke den derved bevirkede Kursstigning er jo skattepligtig. Men Friaktier, der skyldes Indbetaling til Overkurs, burde ikke beskattes. Friaktier, der skyldes Prisniveauet, burde for saa vidt ikke beskattes, som Aktionæren møder det samme Prisniveau, naar han forbruger sin Indtægt; dog faar han en virkelig Fordel, hvis Selskabet har Prioriteter eller anden Gæld, samt hvis Byggeomkostninger og Jordrente er steget ud over det almindelige Prisniveau, og forsaavidt den Slags Fortjeneste ikke rammes hos Selskabet selv ved en almindelig Værdistigningsskat ell. lign., er her et Skatteobjekt. Endelig er illegitime Friaktier jo en indbildt Værdi (Værdien

¹⁾ Opnaar Selskabet, i Eks. ved rigelige Afskrivninger, at faa en lav Indtægt ved Skatteansættelsen, taber det i det lange Løb ved ikke at kunne faa Kapitalen opskrevet — medmindre Aktivværdien erkendes at være nedskrevet for stærkt, saa at der nu maa bogføres en Indtægt til Erstatning. — Under visse Omstændigheder maa Skattevæsenet ogsaa kunne kræve, at den tidligere godkendte Kapital nedsættes.

²⁾ Paa Grund af Progressionen bliver dette dyrere, end hvis han havde betalt Skat efterhaanden.

bestaar jo nærmest i, at man ved deres Hjælp kan narre godtroende Købere), og forsaavidt et mærkeligt Skatteobjekt, men kan man bræmse dem paa denne Maade, er det kun godt.

Magter nu Ligningsmyndighederne at trænge til Bunds i alt dette? Ja der er selvfølgelig mange Vanskeligheder. Det er ikke nok, at der foreskrives moderate Afskrivningsprocenter for de gamle Værdier; der maa ogsaa passes paa, at der ikke foretages Udvidelser paa Driftsregnskabet (= 100 % Afskrivning), og paa kort Sigt kan der opnaas meget ved for lave Ansættelser af Lagerets Værdi, navnlig ved Handelselskaber; der rejser sig ogsaa specielle Afskrivningsproblemer, naar et Anlæg pludselig maa nedskrives, fordi det er forældet eller for lille, og allervanskeligst er vel nok den ogsaa af Aktielovens § 26 forudsatte Kontrol med, at Købesummen for en overtagen ældre Forretning deles korrekt mellem materielle Værdier og „Afstaaelse“ (goodwill). Dog vil disse Vanskeligheder være betydelig mindre end Vanskelighederne ved Pris- og Trustkontrol, hvor man skal løse alle de samme Problemer og desuden trænge dybere ind i Selskabets indre Forhold, og møder meget større Frygt for at røbe noget. Meget af Vanskelighederne skal kun overvindes en Gang for alle, hvorefter man for en Aarrække kan nøjes med mere underordnet Kontorassistance, ligesom man kan stole mere paa Selvangivelserne, naar det er saa objektive Forhold; Kalkulationer om de enkelte Varer bygger oftere paa Skøn. Ligningsmyndighederne magter ogsaa Vanskelighederne langt bedre end Fagforeningerne, som man fra anden Side ønsker at give Adgang til Kontrol med

Fortjenesten. Det maa desuden erindres, at Antallet af store Aktieselskaber — og det er jo dem, det kommer an paa — er lille; i 1917 kun 279 Selskaber med en Aktiekapital paa mindst 1 Mill., og 190 paa $\frac{1}{2}$ à 1 Mill.; mindre Selskaber vil sjældent have Interesse i denne Henseende. Og dog er Antallet stort nok, til at Skattevæsenets Personale kan opnaa en betydelig Rutine i at behandle saadanne Regnskaber. En ringe Udvidelse af Personalet vil altsaa være tilstrækkelig, den vil desuden kvalitativt styrke det hele Ligningsarbejde, og den vil utvivlsomt fiskalt set betale sig udmærket, fordi Skatte-Provenuet stiger paa en meget retfærdig Maade.

Hvis nu dette etableres, vil der jo straks være 10 000 Par Øjne i Gang med at finde Muligheder for at omgaa Loven, og dette maa man i Tide have Opmærksomheden henvendt paa. Hvis Udbyttet er for stort, vil man fordele det som høje Gager og Tantiømer, eller man vil uddele fordelagtige Leverancer til Venner og Forbindelser. Navnlig m. H. t. Gager og Tantiømer vil det være meget ønskeligt at skaffe Lovhjemmel for at faa disse frem i Dagslyset. Dernæst er det muligt, at man vil søge at undgaa Aktieformen, saa at det bliver nødvendigt at give Regler om andre Sammenslutninger med begrænset Ansvar.

Jeg vender derefter tilbage til Fortolkningen af de modtagne Regnskaber; den bør være baade retfærdig og elastisk. Det gælder om ikke at være misundelig og faa et Tilfælde, naar der er nogen, der tjener godt. Det privatkapitalistiske System er nu en Gang baseret paa, at naar der sker noget nyttigt, skal

nogen tjene paa det; og vil man absolut hindre store Fortjenester, sker der intet. Kun under en stærkt gennemført Socialisme kan man opnaa et nogenlunde retfærdigt Forhold mellem en Mands Ydelser og Indtægt (ogsaa med Hensyntagen til hans Behov); men under det privatkapitalistiske System — ja maaske endog under Socialismen — vil det vise sig, at Liv og Lighed er uforenelige. Enhver kraftig Udvikling skaber Ulighed — og Ulighed skaber Liv. Dernæst vil der under frie Forhold være et saa stort Spille- rum for Dygtighed, Held, Forretningsmoral m. m., at det enkelte Tilfælde vanskelig kan bedømmes isoleret, og ofte maa man som i Lignelsen indtil videre lade Hveden og Klinten vokse sammen, fordi man let kan komme til at skade Hveden, naar man rykker Klinten op. Særlig skal peges paa Risikoen; der er Risiko ved at gaa frem, fordi Forsøg kan mislykkes, og fordi man maa binde Kapital i noget uprøvet og ukendt; men der er ogsaa Risiko ved at staa stille, fordi man da bliver distanceret af Konkurrenter, der leverer bedre Varer eller til billigere Priser. Ofte er ens Teknik skiftevis moderne og forældet i Forhold til Konkurrenternes, og da man risikerer, at Forældelsen kan komme hurtigere end ventet, maa en hurtig Afskrivning være tilladt¹⁾; endog det at Forspringet tabes for hur-

¹⁾ Som Eksempel paa denne Tankegang kan henvises til Glasværkerne, se Industrieretningen 1912 S. 191. Saavel dette som den der krævede Dækning for Koncentrationstab strider dog mod Principerne for den ideelle Pris, saaledes som de kun kan gennemføres, naar Produktionen foregaar for Forbrugernes Skyld, d. e. kooperativt eller socialistisk, jfr. min Afhandling i dette Tidsskrift 1907, S. 540, navnlig S. 548.

tigt, kan betyde meget. Opnaar man ikke en passende Dækning for sin Risiko, vil ingen vove noget; man køber da Obligationer i Stedet for Aktier — til Gavn for Byggevirksomheden, men til Skade for deres Indtægter, som skal bo i Husene.

Som Eksempler paa Tilfælde, hvor en mild Fortolkning maa anbefales, kan først nævnes, at en passende Konsolidering maa tillades. Konsolidering er jo alle gode Aktiefolks kære stadige Tanke, og der er jo her en Modsætning mellem de Aktionærer, der vil beholde Aktierne, og dem, der vil sælge med Fortjeneste paa Kursen. De sidste ønsker at fremvise Stillingen saa lys som muligt, store øjeblikkelige Udbyttebeløb og høje Værdier i Status; de varige Aktionærer derimod vil, om ikke just vise et saa mørkt Billede som muligt, saa dog være stærkt paa den sikre Side, ofte alt for stærkt; de vil ofte være ærligere end selve Sandheden, hvilket altid er mistænkeligt. Men et er de faste og de løse Aktionærer enige om, at Udbytteprocenten bør se lille ud; de tilstræber det hver paa sin Maade, de faste Aktionærer ved at gøre Tælleren lille, d. v. s. skjule og henlægge saa meget som muligt af Fortjenesten, saa at der kun bliver et mindre Beløb til Udbetaling, de løse Aktionærer ved at gøre Nævneren stor, d. v. s. puste den nominelle Aktiekapital op.

Naar de to Aktionærgrupper er enige om dette, skyldes det, at en høj Udbytteprocent — som er det Publikum umiddelbart fæster sig ved — virker som en Udfordring til 4 Sider. 1) Overfor eventuelle Konkurrenter, der ser, at her er noget at gøre. 2) Overfor Arbejderne ved Lønforhandlinger. 3) Overfor

Forbrugerne og den offentlige Mening; der kan f. Eks. startes kooperativ Produktion. Og 4) overfor Staten, der f. Eks. kan nedsætte Tolden, forhøje Forbrugsafgiften, foretage Prisregulering osv. Samfundets Interesser gaar her imod Aktionærernes; den fri Konkurrences Forudsætning er Klarhed og Aabenhed; kun paa den Maade fører den til den billige Produktion og Vareforsyning, som dens liberale Apostle i sin Tid lovede.

Men eet legitimt Formaal har de faste Aktionærs Dølgsmåls-Politik alligevel: Konsolideringen. Det er gavnligt, at der opspares Reserver til at modstaa kommende onde Dage, og det er ligeledes gavnligt, at der opspares Reserver til Udvidelser. Der gives herved et Bidrag til Samfundets Kapital-Dannelse i al Almindelighed; og Pengene vil ofte direkte blive ledet hen til et Sted, hvor der er Brug for dem. Heldigvis er det da ogsaa saaledes, at den offentlige Mening ikke blot tillader, men endog kræver, at Aktieselskaber henlægger Reserver; ellers vilde Aktieøkonomien staa for langt tilbage for den private Forretning, idet enhver Udvidelse maatte kræve Optagelse af Laan eller Tegning af ny Aktiekapital. I det private Forretningsliv raader det automatiske Avancement; d. v. s. den dygtige (eller heldige) tjener godt og faar derved de Midler til Udvidelse af sin Forretning, som netop den dygtige kan forvalte paa en samfundsnyttig Maade. Herved finder en betydelig Kapitaldannelse Sted, og den der saaledes har et konkret Sparemaal — bestemte Ting, han ønsker at udvide sin Bedrift med — er langt mere villig til at bringe Forbrugs-Oire end den fastlønnede, hvis Opsparing ikke har nogen organisk For-

bindelse med hans daglige Virksomhed; naar en Bonde foretrækker at bruge Pengene til en Mejemaskine fremfor et Klaver eller et Maleri, er det ikke blot fordi Mejemaskinen giver Udbytte, men ogsaa fordi den er en Bestanddel af hans daglige Liv, og fordi det er en ganske umiddelbar Glæde at have de bedste tekniske Hjælpemidler og se Bedriften gaa fremad. Her staar Aktie-Økonomien langt tilbage; det Udbytte, Aktionæren giver Afkald paa til Fordel for Konsolideringen, giver ikke noget Plus til hans egen daglige Livsglæde.

Da Samfundet altsaa har Interesse i Konsolideringen, er det rimeligt, at Forbrugerne gennem forhøjede Varepriser betaler en lille Del deraf; men ogsaa kun en lille Del; thi den ved Konsolideringen skabte Kapital og dens fremtidige Udbytte tilfalder jo fuldt ud Aktionærene. De maa henlægge saa meget de vil for egen Regning, men skal Forbrugerne betale Gildet, minder det lidt for meget om Krigen, hvor den store Befolkning først betalte Dyrtiden direkte og derefter gennem Skatter skal betale Rente til de Indhavere af Statsobligationer, som netop gennem Dyrtiden er bleven rige. Forbrugerne maatte da hellere betale for meget f. Eks. for Elektricitet, Sporveje og andre kommunale Ydelser for derved at bidrage til Kommunens Konsolidering, saa at den ikke behøvede at laane til sine Nybygninger; saa beholdt Forbrugerne dog selv Pengene.

Hvor store Henlæggelser der saa bør være ud over det Udbytte, uden hvilket ingen vil være Aktionær, er en Skønssag, og beror baade paa Fagets Forhold, Aarets Konjunkturer og Folketallets Vækst. Men nok til at bære hele Fagets Udvidelse bør man ikke

kræve¹⁾. Allerede fordi de forskellige Fags Behov er saa forskelligt; et Fag med stagnerende eller synkende Forbrug som Spritfabrikerne, eller med stagnerende Teknik, behøver jo langt mindre end Fag i stærk Udvikling. Men ogsaa fordi Tallene i det hele bliver for høje; Danmarks Befolkningstilvækst er ca. $1\frac{1}{4}\%$ aarlig; hertil svarer paa Grund af voksende Velstand m. m. $2\frac{1}{2}\%$ Tilvækst i Bygningernes Etageareal, og paa Grund af voksende Teknik 9% aarlig Tilvækst i Industriens Hestekraft. Saa store Beløb maa man skaffe ad anden Vej. — Til yderligere statistisk Vejledning tjener, at Danmarks samlede aarlige Kapitalbehov før Krigen var mindst 150 Mill. Kr.; den før omtalte 2% Henlæggelse²⁾ paa den daværende Aktiekapital paa 1 Milliard (i og udenfor Industrien) betød altsaa ca. 20 Mill. Kr. Kreditforeningernes Bidrag til Kapitaldannelsen — forsaavidt de ordinære Afdrag kan betragtes som Netto-Opsparing — er ca. 15 Mill. Kr. = $\frac{3}{4}\%$ af Kapitalen, og Hypotekforeningernes 2 Mill. Kr. = $1\frac{1}{4}\%$.

Der synes at være Mennesker, der betragter den skjulte Konsolidering som en Livsbetingelse for Industrien. Men den offentlige Mening kræver som sagt Reservefonds-Henlæggelser og tillader ikke saa lidt; adskillige Provinsbanker har jo ganske aabenlyst henlagt mægtige Reservefonds, og fra Tyskland har man jo Eksempel paa en Fabrik, der nedskrev et Hoved-

¹⁾ Tanken om en saadan „Hvilen i sig selv“ har nylig været fremme m. H. t. Boligforsyningen, hvor det vilde betyde en kolossal Forhøjelse af Huslejen.

²⁾ Da der kan være anden Kapital end Aktiekapital, bliver det under 2% af Aktivværdien.

aktiv til 1 Mark -- der skulde dog være noget paa Status, der mindede om, at man havde et saadant Aktiv. Det er ikke utænkeligt, at Opinionen vil finde sig i de omtalte 2°/_o; men fik man i Dølgemaal ret meget mere, vilde det være Forkælelse, der vilde slappe, ligesom for høj Toldbeskyttelse; var Priserne saa høje, vilde de skjulte Reserver kunne dække over en Række daarlige Aar, saa man ikke drog de rette Konsekvenser deraf, og forældede Bedrifter vilde blive holdt i Live ¹⁾. Det vilde desuden stride mod de før omtalte „Principer for den idelle Pris“.

Foruden overfor Konsolideringen bør Fortolkningen af de offentlige Regnskaber dernæst ogsaa være mild paa en Række andre Punkter. Man bør tillade, at der tjenes godt, naar der netop har været en Række daarlige Aar, og man bør forstaa, at en Bedrift ofte skiftevis har sit Anlæg fuldt udnyttet, hvilket giver et stort Udbytte, og nylig har bekostet en større Udvidelse, der først ad Aare forrenter sig helt. Man bør tillade et godt Udbytte, naar man paa Grund af vellykkede Moderniseringer, dygtig Administration osv. samtidig kan nedsætte Priserne; men dog saaledes, at en vis Prisnedsættelse kun kan være gyldig Undskyldning for en kortere Aarrække. Man bør tillade et godt Udbytte, naar man er billigere end Konkurrenterne, naar Fortjenesten ligger paa Eksport, naar Kapitalen er lille, saa at der er stor Risiko og ringe Avance i Forhold til Omsætningen, osv. osv.

¹⁾ Paa samme Maade vil for lav Løn kunne holde Bedrifter over Vande, hvis Teknik og Ledelse forlængst burde have befriet Nationen for dem.

Men der maa bestemt advares imod faste Regler. Enten man fastsætter Maksimalpriser eller Maksimalavancer, enten Avancerne beregnes absolut eller relativt, netto eller brutto, proportionalt eller omvendt proportionalt paa Omkostningerne, paa Varerne eller Kapitalen, paa hele Kapitalen eller paa Egen-Kapitalen, saa risikerer man at sløve Interessen for Fremskridt og Økonomi, fordi man i Forvejen tjener, hvad der er tilladt, eller fordi Arbejdsglæden mistes, naar man skal forhandle med Kontrollen om, hvad man maa tjene og gøre. Den stærkt kontrollerede Privatdrift er upsykologisk, den er en Bastard mellem Privat- og Statsdrift, som vil faa begges Fejl og ingens Fortrin, og som ikke mindst Statsdriftens Venner skal være bange for, fordi den vil bringe denne i Miskredit. En saadan Kontrol kan have sin Berettigelse overfor koncessionerede Virksomheder, og den kunde gaa under Krigen, fordi det i en kortere Periode er mindre væsentligt, at Fremskridtet hæmmes, særlig da Krigen har haft sin egen Maade at stimulere Fremskridtet paa. Maksimalpriser o. lign. er et vanskeligt Instrument at spille paa; under Krigen har det vist sig, at der dog kunde spilles paa det, men med saa mange skurrende Bilyde, at Virkningen ofte blev en ganske anden end ventet, og dette vil end mere gælde under fredelige Forhold.

Men hvis der saa trods al Elasticitet i Fortolkningen konstateres at foreligge en urimelig Avance, hvad saa? Ja det Spørgsmaal har Den Overordentlige Kommission og Regeringens Trustforslag jo ikke svaret paa, maaske fordi de ligesom jeg stoler paa Dagslysets Kraft, stoler paa, at den nævnte Udfordring til 4 Sider i de allerfleste Tilfælde vil bringe Løsningen.

Skulde dette ikke vise sig at være Tilfældet, maa man til den Tid tage Spørgsmaalet op paany, og i enkelte Tilfælde vil Statsovertagelse da sikkert være den rette Vej, jfr. nedenfor.

Jeg kommer dernæst til Spørgsmaalet om en almindelig Indtægtskontrol med Personerne. Der kræves her ikke noget forøget Ligningsarbejde, kun at Resultatet kommer frem i Lyset, og jeg tror ikke en Gang, at det er nødvendigt at genindføre den i 1903 afskaffede Skattebog; man skal sigte paa de enkelte Fag, ikke paa Personerne som saadanne, idet man ved en statistisk Bearbejdelse gør det muligt at følge Gennemsnitsindtægtens Bevægelser fra Aar til Aar og derved føre Kontrol med, om foretagne Prisforhøjelser er berettigede; ogsaa Fordelingen paa Indtægtsgrupper har Interesse.

Saadanne statistiske Gennemsnit foreligger allerede for et enkelt Aar i det af Departementet udgivne Tabelværk om Indkomst- og Formueforhold i Skatteaaret 19⁰⁰/₁₀, d. e. Indtægterne i 1908. Eksempelvis kan meddeles følgende Tal for de vigtigste Haandværksfag; Tallene belyser for Hovedstadens Mestre over Skattegrænsen deres gennemsnitlige „Arbejdsindtægt“, d. v. s. Indtægten med Fradrag af 4 % af Formuen.

(Se omstaaende Tabel).

Det vil ses, at de Fag, der producerer Mad (Bagere og Slagtere) staar højest med ca. 2 400 Kr., de, der producerer Klæder o. l. (Skræddere og Skomagere) samt Bødkere lavest med kun det halve deraf, og Bygningsfagene i Midten. Nu kan selvfølgelig ingen heraf umiddelbart slutte, at f. Eks. Bagernes

Mestre:

Bagere	2 400	Kr.
Slagtere	2 323	—
Urmagere	1 522	—
Murere	1 912	—
Malere	1 701	—
Tømrere	1 685	—
Smede	1 545	—
Snedkere	1 485	—
Sadelmagere	1 578	—
Bødkere	1 259	—
Skræddere	1 351	—
Skomagere	1 175	—
Hjul- og Kæremagere	1 475	—
Samtlige Fag	1 604	Kr.

Fortjeneste er urimelig; Fagets Forhold influerer stærkt, Bedrifternes Størrelse, Omsætningens Størrelse, Kapitalbehovet, Uddannelsen, Risikoen, Fagets større eller mindre Karakter af Handelsfag osv. Alt dette virker saa stærkt og uberegneligt, at Reflektioner over, om f. Eks. Smedene bør være over eller under Malerne vil være ganske unyttige. Men Bevægelserne fra Aar til Aar vil sikkert være meget oplysende; under Krigen har skiftevis forskellige Fag været paa den sorte Tavle som mistænkte for at tjene for meget, f. Eks. Bagerne, Restauratørerne, og nu sidst Mestrene i Byggefagene; det vilde da være udmærket, om man, naar f. Eks. en Forhøjelse af Brødrisierne har virket en Tid, kunde dokumentere, om Fortjenesten i den Anledning var steget.

En saadan Statistik kan fremskaffes aarlig for nogle faa Tusinde Kr., navnlig da Departementet i Forvejen foretager en mere summarisk Bearbejdelse af Materialet; maaske man skulde foretage nogle Specifikationer,

f. Eks. udskille Folk med efter Fagets Forhold abnormt store Formuer, eller udskille Folk over 60 Aar. Saadant maatte man prøve sig frem med, og det maa erkendes, at det er muligt, at saa mange forstyrrende Faktorer gør sig gældende, at den ventede Vejledning udebliver. Forsøget bør dog gøres. Som andre Indvendinger kan nævnes, at Vejledningen kommer lovlighedsent, samt at der er Fare for kollektiv Modstand mod Ansættelsen, naar Faget kan blive sat i Gabe-stokken. Jeg venter dog ikke dette; Skaden for den enkelte er for indirekte; kan man overvinde den enkeltes Modstand mod direkte at komme til at betale høj Skat, kan man sikkert ogsaa overvinde hans Interesse i ved sit lille Bidrag at trykke Fagets Gennemsnit for atter derved at staa stærkere i Prisforhandlinger. Selve Statistiken vil hjælpe paa Ligningen, fordi det er mistænkeligt, naar en Mand ikke følger Trop med sine Kolleger, og man har jo nu udmærkede Hjælpe-midler i Bogføringspligten og den tvungne Indberetning om udbetalte Lønninger; og naar Folk alligevel ikke kan slippe for det, vil de jo ubetinget helst være ærlige.

Naar en saadan Statistik fremkommer hvert Aar, vil et gammelkendt Forhold tildrage sig Opmærksomheden, nemlig at Handelens Indtægter er meget betydelige. I 1908 var Arbejdsindtægten pr. Hovedperson i Handel og Omsætning for hele Landet 2 439 Kr. mod 1 494 for Haandværk og Industri, altsaa 60 % mere for de første, skønt Bedrifterne er lidt mindre; for hele Faget, d. v. s. inkl. Medhjælpere, var Tallene 1 901 og 1 270 Kr. Ganske vist er der særdeles mange Handlende med elendige Indtægter, men dette mere

end opvejes af de mange meget store Indtægter; over 10 000 Kr. (inkl. Indt. af Formue) var der saaledes 4.7 % af de ansatte Hovedpersoner, mod 1.5 % for Haandværk og Industri — og dog vurderer den offentlige Mening Industriens Arbejde og Betydning langt højere end den „uproduktive“ Handels. I en Afhandling i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1904 har jeg søgt at give nogen Forklaring paa dette Forhold; Omsætningen og dermed Risikoen er saa stor; Konkurrencen er saa tilsløret og Kunderne saa svage, fordi de har saa svært ved at bedømme Kvaliteterne, og fordi deres Interesse ved det enkelte lille Indkøb ikke stimulerer dem til den yderste Paapasselighed; og Handelen er, eller i alt Fald var tidligere, meget mere inde paa dette med at „regne, regne og atter regne“, som er det moderne Forretningslivs Hovedprincip; den, der regner mest og bedst, naar videst i økonomisk Henseende, og det gør Købmanden. Det er muligt, at der i alt dette findes noget, som virkelig berettiger Handelen til større Indtægter end andre, men dog næppe til saa stort et Forspring, som Tallene viser.

Til yderligere Illustration skal oplyses, at efter et Materiale, som velvilligst er overladt mig, og som vedrører 7 store Industriartikler, hvis Produktion overvejende er i Hænderne paa store Aktieselskaber, er Handelens Brutto-Avance gennemsnitlig 4.4 Gange saa stor som Industriens Netto-Avance. Nu hidrører dette Materiale vel fra den ene Side, og hvis Handelen fik Adgang til at revidere det, vilde man maaske ved at vælge andre Aar eller andre Kvaliteter kunne naa et andet Resultat; det er ogsaa muligt, at de legitime Handelsomkostninger samt Tab ved Svind o. lgn. er

saa store, at der kan siges meget til Forsvar for dette høje Tal. Men Industriens Harme over at skulle bekoste saa meget for at faa sine Varer solgt, er dog næppe helt uberettiget, og i alle Fald maa man paa Forhaand formode, at der er mere at udrette ved at beskære Handels- end Industri-Avancen, saaledes at man maa have Handelen under Observation, saavel m. H. t. Avancen som Antallet.

Man har længe vidst, at der var for mange Detailhandlere, saaledes at et mindre Antal vilde betyde højere Indtægt til hver, samt bedre og billigere Betjening af Kunderne. At der ogsaa blandt Grossererne er et stort Antal ganske smaa og sikkert overflødige, har vistnok færre vidst, men følgende Statistik fra 1908 viser det slaaende. Af i alt 1918 Grosserere i København og Frederiksberg havde 86 kun 800—1 200 Kr. i samlet Indtægt, 194 1 200—2 000 Kr. og 431 2 000—4 000 Kr., altsaa i alt 711 under 4 000 Kr., eller over $\frac{1}{3}$ foruden dem, der end ikke naaede Skattegrænsen eller havde Tab; paa den anden Side havde 552 eller næsten $\frac{1}{3}$ over 10 000 Kr., og det er altsaa disse, der gør, at Handelens Gennemsnit trods denne Skare af smaa Grosserere og endnu mindre Detailhandlere rager saa højt op. Under Krigen har der været en vældig Tilstrømning af Grosserere; før Krigen udstedte Københavns Magistrat aarlig knap 200 Grosserer-Borgerskaber og 700 Detailhandler-Borgerskaber, men i 1918 henholdsvis 667 og 612, altsaa flest af de første. (Samme Aar 55 Veksellerer-Borgerskaber).

Da Antallet af nye Handelsborgerskaber ofte har vist sig at være størst under daarlige Konjunkturer, hvor det kneb paa andre Omraader, kunde man maa-

ske haabe paa at faa den overflødige Tilgang standset ved at skaffe bedre Kaar andetsteds. Men der maa dog antagelig ogsaa andre Midler til. Den før anbefalede Indkomst-Statistik kan her ikke betyde saa meget, dels fordi Fejlen netop er de mange smaa Indtægter, som Overfyldningen medfører, og dels fordi Grænserne mellem Handelsfagene ikke er saa klare som mellem Haandværksfagene. Grupper som Urtekram-, Isenkram- og Manufakturhandel er nogenlunde bestemt afgrænsede, men Avancen er alligevel ikke saa præget af fælles Forhold som i Haandværksfagene, og i en gros Forretningerne har man jo let ved at kaste sig over Specialiteter i Nabofag eller endnu længere borte.

Som Midler til at bekæmpe Handelsavancen har man fra flere Sider og sidst fra Den overordentlige Kommission foreslaaet at give Forbrugerne Oplysning om Fabriks- eller Importprisen, og dette vil sikkert ogsaa hjælpe en Del. I Belgien havde man før Krigen en Lov, der siges at have virket godt; man var forpligtet til at angive Pris paa alle i Vinduerne udstillede Varer, saaledes at Køberne paa Forhaand kunde udvælge sig den billigste Forretning. Som en tredie Gruppe Krav i Retning af Klarhed for Forbrugerne kan jeg pege paa det Program for en Husmoderforening, som jeg i 1916 offentliggjorte i Gads Danske Magasin; de mange objektive Kriterier for en Vares Kvalitet og delvis Kvantitet, som Landmændene har lært at anvende ved Indkøb af Foderstoffer, Frø, Gødning m. m. kan der opstilles mange Sidestykker til indenfor Husøkonomien, saaledes at Husmødrene i højere Grad kan lære at varetage deres Interesser ved at „regne, regne og atter regne“. Jo mere Klarhed,

des skarpere Konkurrence. En Kornkøbmand forklarede en Gang, at Kornhandelen havde naaet den højeste Udvikling indenfor Handelen (m. H. t. Noteringer, Eiterretningsvæsen, Standard-Kvaliteter, Slutsedler osv.), og derfor var der mindst at tjene.

Som et Middel af helt anden Art til at skærpe Konkurrencen vil jeg nævne Ophævelsen af den Bestemmelse i Næringsloven, at man ikke maa have mere end én Butik i samme Kommune. Den er tænkt som en Beskyttelse for Middelstanden, men virker nu ofte netop som en Hindring for at naa frem til Middelstandskaar, og som en Beskyttelse for Middelmaadigheden. I en moderne Butik er der saa meget, som er simplificeret og lagt til Rette fra Leverandørernes Side, saa at Kravene til Lederens Dygtighed er stærkt afsvækkede, jfr. J. Kr. Lindbergs Artikel i dette Tidsskrift 1913, navnlig S. 544. Der er ikke i hver eneste saadan lille Forretning Brug for en Mand, der kan disponere, og ofte er de lokale Forhold saadan, at man ikke kan oparbejde en større Forretning; den eneste Mulighed for en energisk og dygtig Mand til at naa op i Middelstanden og blive virkelig konkurrencedygtig, er da at starte nogle Filialer. Haandværkernes, f. Eks. Bagernes, Frihed paa dette Omraade har jo ikke blot ført til, at nogle faa store Bagere har aabnet et stort Antal Udsalg, men ogsaa til at typiske Middelstands-Dygtigheder i deres Bydel har startet saa mange Udsalg, at der virkelig blev Brug for deres Evner. Men de Handlende holder Loven altsaa nede, til Skade for dem selv, og til Skade for Publikum, der kan betjenes billigere, naar Omsætningen bliver større.

Endelig kan man beskære Handelsavancen ved ikke at bekæmpe Trusterne for stærkt, thi er der nogen, der kan faa Bugt med Handelsavancen og det overdrevne Antal Handlende, saa er det dem. Ogsaa her kan jeg henvise til den nævnte Artikel af Lindberg, navnlig S. 540 ff., hvor det bl. a. udvikles, at Detailprisen paa Sukker vilde være højere, hvis vore Sukkerfabriker tilhørte en Række Selskaber med een Fabrik hver.

Trusten er paa mange Omraader den til Nutiden svarende Driftsform, der bedst bærer de Fremskridt igennem, som Tiden muliggør. Der har været en Tid, hvor Laugene bar Fremskridtet (ligesom paa Landbrugets Omraade Fællesskabet), men ogsaa en Tid, hvor de var forældede og hindrede Fremskridtet. Derefter kom der en Tid, hvor den frie Konkurrence virkelig i mange Henseender svarede til de store Forventninger, Datidens Nationaløkonomer nærede til den, og endnu er der mange Omraader, hvor den har sin Mission, vel at mærke naar den bliver effektiv. Men paa andre Omraader er ogsaa den forældet, og jeg har saa stærk en Tro paa den industrielle — mere eller mindre monopoliserede — Koncentrations Fortrin i teknisk, organisatorisk og kommerciel Henseende, at jeg endog kunde tænke mig at stille Statens Ekspropriationsmagt til Raadighed for en større Fabrik, der til en nødvendig Udvidelse havde Valget mellem at købe en Nabogrund til en ublu Pris eller at foretage en kostbar og værdispildende Flytning, en Bestemmelse, som vilde virke ved sin blotte Eksistens.

Vi skal den Vej. Vel er der Misbrug forbundet med Monopol-Dannelsen, saa at man tager sig de Tjenester, man gør Samfundet, for godt betalt, og maaske

nogle af disse Misbrug kan bekæmpes. Men for stor Nidkærhed overfor Misbrugene kan let komme til at sinke den som Helhed gavnlige Udvikling, og ogsaa her kan det gælde, at man ikke kan rykke Klinten op uden Fare for, at noget af Hveden følger med.

Det har derfor undret mig, at Den Overord. Kommissions og Regeringens Forslag til Lov om Tilsyn med visse Virksomheder saa stærkt lægger Vægt paa, om der foreligger „monopolagtig Karakter“ ell. lign., saaledes at man skal kunne appellere til en særlig Domstol for at faa afgjort, om man derefter hører ind under Loven. Der er her en Skævhed i Grundlaget, som det socialdemokratiske Forslag om Tilsyn med Erhvervsvirksomheder har undgaaet. Hvis jeg udbyttes, er det mig ligegyldigt, om det sker i Kraft af en klar og bevislig Monopol-Kontrakt eller nogle telefoniske Meddelelser („jeg forhøjer fra i Morgen“), eller nogle Aftaler efter en Fællesspisning eller en ganske stiltiende Fællesvilje; navnlig er jeg bange for den slappe og tilslørede Konkurrence. Et saaledes begrænset Tilsyn vil blive et Skærmbærte for megen Udbytning, og Kravet om Bevis for Monopolet vil forsinke Paatalen; Beviset for, at der foreligger urimelig Avance, maa være nok, og skal i alle Fald føres. Begrænsningen skyldes sikkert mere politiske end økonomiske Grunde, og hænger sammen med, at selv meget oplyste Bønder ikke i deres Aviser har faaet nogen Oplysning om Lyssiderne ved Monopol-Bevægelsen (se i. Eks. Industrieretningen 1908 S. 112^{*}—25^{*}).

Jamen er Truster, Karteller, Syndikater, Monopoler, B-Ringe, og hvad de nu hedder alle sammen, da ikke meget værre Udbytttere end de frie Forretnings-

mænd? Ja de er sikkert meget forskellige; nogle laver en rædsom Svindel, men andre føler deres Ansvar overfor Samfundet meget stærkere end de frie, og der er Tegn til, at de med Aarene bliver mere moderate. Det er mig her en Glæde at kunne henvise til nogle 17 Aar gamle Udtalelser i en Artikel i (Gads) „Dansk Tidsskrift“ 1903, idet jeg allerede da forudsagde, at Fremtiden vilde bringe os „skikkelige Truster“. Fra Amerika berettes, at Truster, der i Begyndelsen har benyttet ufine Konkurrence-Midler, hurtigt ophører dermed, naar de føler sig sikker i Saddelen (og faar Raad til at være hæderlige); og herhjemme kan vi med Anerkendelse henvise til Sukker- og Petroleumsselskaberne, der under Krigen har betjent os langt billigere, end de var nødt til, og derved har været en velgørende Modsætning til de private Forretningsmænd. Afgørende her er især, at een føler Ansvaret (og at een kan gøres ansvarlig fremfor den ubestemte Kreds af Konkurrenter), og dernæst, at een hovedrig er mere liberal end en Kreds af nøjeregnende Smaa-Kapitalister.

Særlig skal fremhæves Direktørerne. Naar Konkurrencens Ærgrelser og Stimulanser ophører, faar Direktørerne sociale Interesser og lægger mere Vægt paa at nyde deres Medborgeres Agtelse. Fabrikens Arbejdere, som de kommer i personlig Berøring med, og Forbrugerne af den Vare, de producerer, kan let komme til at staa deres Hjerte nærmere end den ubestemte, skiftende Kreds af Aktionærer, navnlig hvor der er Børsspekulation i Papiret og en stor Kreds af kortsynede Aktionærer, hvis Interesser i det lange Løb strider mod Selskabets. Vel er det Aktionærene, der har Magten, men da de ikke kan undvære Direktørerne

— Kursen kunde jo falde, hvis de blev fortrængt — maa de tage Hensyn til disses Ønsker, og til den offentlige Mening.

Saa længe det med Rette kan siges om Trusterne, at det er dem, der paa visse Omraader bærer Fremskridtet, bør man altsaa være varsom overfor dem, thi som før nævnt er Fremskridtet Arbejdernes bedste Ven. Men ligesom Laugene og den ukontrollerede Konkurrence har haft deres tidsmæssige Begrænsning, saaledes vil Trusterne ogsaa faa det, og netop den Omstændighed, at de efterhaanden vil blive mere moderate og føle deres sociale Ansvar, vil gøre dem mindre skikkede til at vedblive med at bære Fremskridtet. Og med Nutidens hastige Udvikling bliver Trusternes Tidsalder næppe saa lang som de foregaaende; Laugene raadede i flere Aarhundreder, den frie Konkurrence ikke en Gang i eet, og Trusternes Afløser, Stat og Kommune, er allerede paa Trapperne.

Atter her kan jeg henvise til den nævnte Artikel fra 1903, hvor jeg S. 636—37 udvikler: „ . . . den skikkelige Trust vil nemlig tabe al Interesse for Fremskridt. Tillader den offentlige Mening et Udbytte af 8 $\%$, og er dette allerede naaet, saa vil der ikke være nogensomhelst Aarsag til at indføre forbedrede Metoder og Maskiner; man vil være nødt til at lade hele Fordelen gaa i Forbrugernes Lomme, men det eventuelle Tab, hvis Forbedringen viser sig upraktisk, maa man selv bære. Og hele det bureaukratiske Maskineri stemmer ogsaa bedre med en fredelig stagnerende Tilværelse. Det kan allerede nu hænde, at Patenter købes og henlægges ubenyttede, blot for at de ikke skal

bruges til at starte en Konkurrent paa; i Fremtiden behøver man maaske ikke en Gang at købe dem“.

Dette er for mig Hovedsagen: Kan Trusterne blive ved at bære Fremskridtet? Troede jeg det, vilde jeg være mere ivrig for at finde en Vej til at bekæmpe deres Misbrug uden at rykke Hveden op med det samme. Men siden jeg nu ikke tror det, vil jeg hellere lade dem løbe Linen ud, og er ikke saa bange som mange andre for at se hen til Statsovertagelse som en fremtidig Løsning. Vel har Stat og Kommune ikke den Fremdrift og det Pres paa den daglige Økonomi som det private Initiativ; men naar dette ad Aare vil glide ind i en tilsvarende Udvikling, er det ikke usandsynligt, at Staten paa Grund af sin fuldstændige Solidaritet med Forbruger-Interesserne og paa Grund af sin Magt vil byde det produktive Fremskridt de bedste Vilkaar¹⁾, og samtidig kan varetage Fordeleings-Interesserne stærkere, end det nu vilde være klogt.

Ud fra dette Synspunkt vil Trudselen om Statsovertagelse kunne blive et effektivt Middel overfor saadanne Bedrifter, som Svaret paa den før omtalte fir-foldige Udfordring ikke bringer til at begrænse deres Avance. Et Middel, som man foreløbig skal være meget forsigtig med at anvende, men som dog ikke virker som effektiv Trudsel, hvis det aldrig bringes i Anvendelse. De Tilfælde, hvor det kan anbefales, er dem, hvor Avancen — alt taget i Betragtning — er saa stor, at der, selv om Statens Drift er noget

¹⁾ Bl. a. ved bedre at kunne bryde den Modstand mod Fremskridt eller rationel Arbejdsordning, som undertiden træffes hos Arbejderne.

dyrere, bliver tilstrækkeligt til overs til almindelig Rente af Kapitalen, og yderligere i alt Fald et lille Overskud, som enten kan anvendes til Udvidelse af Virksomheden eller til Prisnedsættelse. Den Pris, hvortil Overtagelsen finder Sted, bør baseres paa de foran omtalte korrekte Aktieselskabsregnskaber, saaledes at der kun betales for de virkelige Værdier; for at være sikker paa ikke at gøre Uret, kan 10—20 % Tillæg dog maaske forsvares. Men Misbrugets kapitaliserede Fremtidsværdi, saaledes som den eventuelt kunde give sig Udtryk i Kursværdien, vilde det være ganske urimeligt at erstatte. Der kan være andre Tilfælde, hvor en Overtagelse kun bør finde Sted mod en vis Godtgørelse ogsaa for „Forretningens“ Værdi (goodwill), saaledes som ved det svenske Tobaksmonopols Indførelse, hvor Formaålet var at skaffe Staten Indtægter; dette bør ikke ske paa Bekostning af en „uskyldig“ Industri, hvis Produkt Staten tilfældigvis har udvalgt til Beskatning under Monopol-Form; ligeledes hvis der indføres Brændevinsforbud mod Erstatning til Producenterne. Men ikke, naar Overtagelsen netop motiveres med, at vedkommende er skyldig; saa maa han nøjes med sin grundlovsmæssige Ret til Erstatning for Ejendommen.

Tiden er rig paa andre Forslag om Kontrol, Socialisering ell. lign. Et af disse gaar ud paa, at Forbrugerne ved Andels-Produktion igennem Brugsforeninger skulde kunne presse Prisen ned. I nogle Tilfælde vil der ogsaa kunne opnaas noget paa denne Maade, men som Helhed venter jeg mig ikke meget deraf. Paa flere Omraader vil Brugsforeningerne komme

for sent, saa at de ikke kan trænge ind paa et oparbejdet Marked eller opnaa gode Raastof-Forbindelser. Paa mange Omraader vilde det blive en lille svag Producent, der kun vilde gøre Skade; thi værre end en stor, stærk Kapitalist er en Gruppe af smaa og svage, der har svært ved at klare sig, men let ved at faa den offentlige Mening i Tale; Andelsproduktionen plejer ikke at presse Prisen ned, og der er endda sørgelige Eksempler paa, at netop Eksistensen af saadanne Kolleger har gjort det lettere for de store at faa Prisen op. Og skulde de paa nogle Omraader naa at blive store, vil deres Økonomi næppe blive bedre end Statens, snarere ringere, og navnlig vil de være lidet egnede til at bære Fremskridtet. Bortset fra de Tilfælde, hvor det er qua Producenter, at man har sluttet sig sammen om Fremskaffelse af Driftsfornødenheder, saaledes at de enkelte Medlemmer vil have en stærkt koncentreret Interesse i Resultatet, vil Ledelsen let i Længden komme til at bestaa af brave, sindige Folk uden Initiativ. Medlemmerne er for nøjsomme, er ikke saa kritiske med Kvaliteten som ellers, reflekterer ikke over, hvorledes det halvaarlige Overskud egentlig er fremkommen, og finder, at der allerede er meget vundet, naar de kan være trygge for, at ingen tjener paa dem. Desuden mangler de baade for hele Omsætningen under eet, og for de enkelte Brancher for sig den mest fintmærkede Maalestok for Rentabiliteten: Udbyttets Forhold til Kapitalen. 1 000 Kr. Kapital er 1 000 Kr., og det er en lille Maalestok, saa at Svingninger viser et stort Udslag; skal Rentabiliteten derimod maales paa Varens Pris eller Arbejdernes Løn, spiller Kvaliteter og Raastofpriser en saadan Rolle, at

Resultatet ganske tilsløres. Endelig egner de sig daarlig for Eksport — stadig bortset fra Sammenslutning af Forretningsmænd som saadanne, derunder Landmænd — og kan derved blive til Hinder for den fulde Udfoldelse af en Industri.

De vigtigste øvrige Forslag har det til fælles, at de indenfor det enkelte Fag eller den enkelte Bedrift vil knytte Arbejdere og Arbejdsgivere nærmere sammen, og derfor let kan komme til at appellere til Fagegoismen, idet Parterne enes om høje Priser paa Tredjemands Bekostning.

Først skal her omtales Udbytte-Andels-Systemet. Erfaringen viser, at der kan komme noget godt ud deraf, og at det kan bidrage til en god Forstaaelse mellem Arbejdere og Arbejdsgivere; Detaillerne og Formerne er ogsaa efterhaanden bleven betydelig forbedrede. Der er dog stadig den Fare ved Systemet, at hvis Andelen er af væsentlig Betydning, vil dens Udeblivelse i et daarligt Aar give Anledning til Misfornøjelse; man vil nære Mistanke til Regnskabet og kritisere Ledelsens Dispositioner. Og da man netop maa befrygte nogle daarlige Aar for Industrien, er Tidspunktet meget ubelejligt. Paa mange Omraader er der dernæst særlige Vanskeligheder ved Udregningen af Andelen, f. Eks. naar en Bygherre samtidig har flere Foretagender i Gang, selv leverer Byggegrund og har en Del af sin Fortjeneste paa selv at levere Materialer fra eget Teglværk, Savværk ell. lign.; man skal da ind paa de før omtalte indre Værdiansættelser, der delvis maa bero paa Skøn, og som derfor nødvendig skal være afgørende for, hvor meget af Andelen der skal tildeles de forskellige Fag. Slaar man det hele

sammen, forilygtiges Interessen, og der er ogsaa indenfor Industrien mange Firmaer, som følger samme Vare gennem forskellige Stadier, saaledes at den korrekte Opgørelse volder Vanskelighed. Derimod anser jeg det ikke for nogen afgørende Indvending, at de svage Bedrifter, der ingen „Andel“ har at give, tvinges til at gøre den egentlige Løn saa meget des højere, thi disse svage Bedrifter har maaske slet ingen Eksistensberettigelse.

Min Hovedbetænkelighed er imidlertid den, at Systemet gør Arbejderne interesserede i høje Priser. Det har vist sig muligt at vinde Arbejdere for Toldbeskyttelse, idet hver enkelt kun tænker paa sit eget Fag, men ikke paa Fordyrelsen af sit Forbrug, naar andre Fag opnaar det samme. Paa samme Maade er der Fare for, at Udbytte-Andels-Systemet vil svække Arbejderpartiets Kamp mod høje Priser, idet hver enkelt kun tænker paa den koncentrerede Fordel ved en stor Andel i sin egen Bedrift — til Skade for andre Samfundsklasser og til Forkælelse for Industrien, der faar en kunstig Rentabilitet, selv om dens Teknik er forældet.

En anden Form for Solidaritet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere er Syndikalismen. Denne er jo mest kendt som en ungdommelig Splittelsesbevægelse, men har selvfølgelig ogsaa et — mere eller mindre paaklistret — ideelt Indhold; thi ingen Bevægelse tør bejle til Befolkningens Tilslutning uden at have noget smukt at præsentere. Syndikalismens Teori er fremstillet af Prof. Axel Nielsen i dette Tidsskrift 1912, S. 545—62; det skal være Arbejderne, der, forenede i Syndikater, skal kontrollere Produktionen og eje Pro-

duktionsmidlerne. Dette er jo mere konsekvent, idet Arbejderne derved ogsaa faar Risikoen, og det minder om Lassalles Produktiv-Associationer og endnu ældre franske Teorier. Axel Nielsen sammenligner den med Middelalderens Laug, der „ejede Faget“, og minder om, at Staten maatte blande sig i det og regulere Priserne. „Gennem sin ensidige Læggen-Vægt paa Producenten som den oprindelige Celle i det økonomiske Liv, overser Syndikalismen faktisk, at Producenten tillige er Konsument af andre Varer end dem, han selv frembringer. En Centralmyndighed undgaar man ikke i et Samfund, hvor Produktionen foregaar i Syndikater, og det en Myndighed, der maa være udrustet med Magt og fremgaa ved Valg fra Syndikaterne. Men naar vi saa ikke ogsaa faktisk den kendte statssocialistiske Ordning af Produktionen?“

Som en tredje Gruppe Forslag med stærk Vægt paa det faglige skal endelig nævnes de foran omtalte socialdemokratiske, dels Partiets¹⁾ dels og navnlig Lindbergs²⁾. Begge har ligesom Den Overordentlige Kommission en stærk Central-Kontrol, men desuden en lokal Kontrol gennem den enkelte Bedrifts Arbejdere. Partiet (Fællesudvalget) foreslaar for Bedrifter med over 5 Arbejdere gennem „et Kontroludvalg for hver Virksomhed“ at sikre Arbejderne Medbestemmelseret . . . (bl. a. med) Affattelse af Virksomhedens Aarsregnskab“; Halvdelen af Udvalget vælges dog af

¹⁾ Betænkning og Forslag angaaende offentligt Tilsyn med Erhvervsvirksomheder, Arbejdernes Deltagelse i Ledelsen af Virksomheder samt angaaende Handelsavance. Aarhus 1919.

²⁾ Jak. Kr. Lindberg: Kontrol med Erhvervslivet. Samfundets Skriftserier. I. Kbh. 1919.

Fagforbundet og „behøver ikke at være beskæftigede paa Arbejdsstedet“. Lindberg hævder (S. 10), at „Kontrollen i første Linie føres af Arbejderne selv gennem Kontroludvalg paa hvert Arbejdssted“, og at „Disse økonomiske Resultater skulde da for Fremtiden danne Grundlaget for Forhandlinger mellem Fagforeninger og Arbejdsgivere om Fastsættelse af Lønnin-gerne“. S. 12—13 udvikles dernæst, at man skal gaa „Prisreguleringens Vej“ og S. 14—15, „at det ikke kan tillades en enkelt Gruppe af Arbejdere at presse deres Løn saa højt op, at de faktisk kommer til at gaa ind i den Rolle, som Kapitalisterne hidtil har været ene om at spille — Rollen som Udbyttere af Forbrugerne. Hermed vil jeg ikke have sagt, at den ene Fagforening smaaligt skal misunde den anden Fagforening, at den har opnaaet 5 eller 10 Kr. mere pr. Uge.“

Jeg er enig med Lindberg i, at Arbejderne bør have mere Kendskab til, hvad Arbejdsgiverne tjener, ogsaa fordi de sidste jo paa en Prik ved, hvad Arbejderne tjener. Men jeg tror, at de nævnte Kontroludvalg vil være lidet skikkede til dette Hverv; der er jo mange forskellige Fagforbund, og de vil ikke alle i deres Midte tælle Folk, som kan trænge til Bunds i en stor Bedrifts Regnskabsforhold, end sige i en lang Række Bedrifters rundt om i Landet og under Medvirkning af de lokale Arbejdere. De vil ofte komme til splittergale Resultater, som kun kan sætte ondt Blod. Nej, Arbejderne skal øse af den Viden, som Skattevæsenet i Forvejen tilvejebringer, og man kan give dem Adgang dertil inden Offentliggørelsen, saasnart Oplysningerne for vedkommende Selskab eller Fag er færdige.

Dernæst er jeg bange for, at, naar Fagets Kontrol sættes saa stærkt i Forgrunden, vil den Prisregulering, som Lindberg i og for sig erkender er Hovedformaalet, i Praksis komme til at staa i Skygge for de „5 eller 10 Kr. mere pr. Uge“. Saa bliver Prisreguleringen ikke til saa meget, og 500 Kr. mere pr. Aar kan let gøre Fortræd, thi ingen — hverken Arbejdere eller andre — taaler en pludselig, stærk Indtægtsstigning. Lindberg hævder (S. 15), at de Industrier, som kan bære en høj Arbejds løn, bør have Lov til at drage Arbejds kraft til sig, men dette naas jo tilstrækkeligt ved de Forskelle mellem blomstrende og stagnerende Fag, som allerede nu kan konstateres. Og den Nedsættelse af Arbejdsydelsen, som det sidste Aars Lønstigninger har medført, viser jo, at Arbejds kraft ikke er som en Vare, hvis Produktion stimuleres ved høje Priser, men at man tværtimod er mindre ivrig, naar ens sædvanemæssige Forbrug kan dækkes ved mindre Arbejde. Først efterhaanden som dette Forbrug udvides — større Lejligheder, Klaver, Musikundervisning, Besøg paa Folkehøjskoler, bedre Undertøj, Sommerrejser osv. — føler man atter sin Indtægts Begrænsning og faar den gamle Lyst til at forøge den ved intensivt Arbejde. Derfor bør Arbejdernes Velstandsstigning ske ved gradvise Lønforhøjelser, eller allerhelst ved Prisnedsættelser, efterhaanden som Tekniken muliggør det. Prisnedsættelse vil ogsaa bedre kunne sikre rolige Kaar uden Forstyrrelse af unødvendig ny indenlandsk eller udenlandsk Konkurrence, medens en pludselig og maaske midlertidig Lønstigning vil skabe uregelmæssig Tilgang af Arbejdere til Faget. Endelig vil Prisnedsættelsen hurtigere sigte de svage Bedrifter

fra, thi den vil hurtigere blive effektiv for alle Bedrifter end en abnorm Lønforhøjelse, der motiveres ved, at de bedste Bedrifter kan taale den, og derfor suger Arbejderne bort fra de svage.

Priskontrollen bør derfor være for Forbrugernes Skyld, ikke for Arbejdernes, men da der er saadanne Forslag fremme, som let kan føre til en Forstaaelse indenfor Faget paa Forbrugernes Bekostning, er den af mig foreslaaede Kontrol med Fagenes Indtægtsforhold saa meget des mere betimelig som et Supplement til mulige Reformers i den Retning.

Denne Kontrol er et lempeligt og dog virkningsfuldt Middel; det er noget, man kan magte, og det er noget, som selv viser, hvor man skal gaa videre frem, hvis noget saadant bliver nødvendigt.